

שאור דבש ומלח.

טיוטה נוסח 1.0.

מאת איתן קלמנס.

תוכן עניינים.

1. איסור הקטרת שאור ודבש - מבוא.
2. טעם איסור הקטרתם.
3. עוד טעמים שנאמרו על שאיסור שאור ודבש.
4. לא תשבית מלח.

1. איסור הקטרת שאור ודבש.

התורה אוסרת להקטיר במזבח את שאור ודבש. ויקרא ב, יא-יב:

כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֶמֶץ כִּי כָל שָׂאֵר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תִקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לַה':

קָרְבַּן רֵאשִׁית תִּקְרִיבוּ אֹתָם לַה' וְאֵל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלוּ לָרִיחַ נִיחָח:

אך הטעם של איסור לא נתפרש בתורה. ולא עוד אלא קשה לנו לתת לאיסור הזה טעם ברור. וכמו שכתב בעל ספר החינוך מצוה קיז:

שרשי מצוה זו נעלמים מאד למצוא אפילו רמז קטן מהן, ואולם מפני שכבר הודעתי בפתח דברי שכוונתי באלו הטעמים שאני כותב להרגיל הנערים ולהטעים להם בתחילת בואם לשמוע דברי ספר, כי יש לדברי התורה טעמים ותועלות, ויקבלום על דרך ההרגל שלהם וכפי חולשת שכלם, ואל יהיו להם המצוות בתחילה כדברי הספר החתום. פן יבעטו בהם מתוך כך בנערותם ויניחום לעולם וילכו בהבל, על כן אכתוב בהם כל אשר יעלה בתחילת המחשבה, ואל יתפוש עלי תופש בשום דבר אחרי ידע הכוונה.

ולא לחינם חכמי הדורות נתנו פירושים שונים ומגוונים לאיסור זה. אמנם ללא ספק יהודים או אפילו גויים בתקופת המקרא בשמעם על האיסורים הללו מיד היו מבינים את טעמם, גם אם היה להם גם צד אחר. רק שאנחנו מרב המרחק בזמן ובאווירה התרבותית התרחקנו מהמושגים של העולם הקדום, לכן בשבילנו יש הרבה דברים קשים להבנה.

אברבנאל שואל למה התורה אוסרת הקרבת שאור ודבש, הרי ממילא לא נקריב אלא רק מה שהתורה מצווה באופן חיובי. ומתרץ שהייתה הווא אמינא שמפני שהתורה כבר ציוותה להקריב מקצת משבעת המינים נטעה לחשוב שיש אותם גם בצורת חמץ או דבש¹. ואפשר לפרש

1 אברבנאל ויקרא פרק א (עמ' 36 במהד' חורב):

השאלה הי"ב באמרו כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ וגומר למה הוצרך לומר כי כל שאור וכל דבש לא תקריבו ממנו אשה כי הנה ידוע היה שלא הוכשרו להקריבה אלו הדברים שצוה השם כאלו תאמר מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן ולא הוצרך לומר שלא נקריב מהחיה וכן צוה בעוף שנקריב מן התורים ומן בני היונה ולא הוצרך לומר שלא יקריבו מן התרנגולים ומן האווזים ולכך יקשה למה הוצרך הכתוב להזהיר על השאור ועל הדבש כיון שלא צוה עליהם:

אברבנאל ויקרא פרק ב (עמ' 51-52 במהד' חורב):

והנה הוצרך יתברך לצוותם שלא יגישו שאור ודבש לפי שנשתבחה ארץ ישראל בשבעת המינים חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש והוא שכבר צונו להקריב קרבן ממקצתם אם מן החטה במנחות האלה שזכר ואם מן השעור' במנחת הסוטה ובעומר ואם מן הגפן בניסוך היין ואם מן השמן המוצק במנחות והמשוח בחלות וברקיקים ולכן היה לנו אפשר לטעות ולחשוב שכיון שהורשינו להקריב קצת מהשבעה מינים נוכל גם כן להקריב מהשאר מהשבעה מינים ומפני זה אמר כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' כי אמר כל שאור בעבור החטה והשעורה שהורשינו להקריב מהם קרבן מצה כאומר לא תתרחבו להקריב מהם קרבן חמץ ושאור. ואמר

בפשיטות שהתורה נתנה ציווי מיוחד מפני שיש גנאי מיוחד בהקרבת שאור ודבש (שלא כמו למשל בהקרבת אווז או תרנגולת), אף שלא מובן מאיליו במבט ראשון כמו למשל הקרבת בהמות וחיות טמאות.

לכאורה איסור החמץ על המזבח אינו קשור לאיסור החמץ בפסח. גם לא לאיסור של זביחת קרבן הפסח על חמץ. אמנם, פעם שמעתי ששאור ודבש הם ההפך של מצה ומרור, והיה אפשר להגיד שעל המזבח נאסרו דברים שסותרים את הברית בין עם ישראל לא-להיו מפני שאחד מיסודותיה הוא יציאת מצרים. מה גם שמצוות מליחת הקרבות שבאה אחר כך משתמשת בלשון ברית וגם משתמשת בבטוי "לא תשבית" על מלח, הפך מלשון "תשביתו שאר" בפסח.

יש עוד לעיין האם לאיסור שאור ודבש קיים אותו טעם או שהם נאסרו מטעמים מתחלפים. רד"צ הופמן טען שחייבים להיות להם טעמים שונים מפני ששאור, בשונה מדבש נאסר גם בחלק הכהנים, ע"כ הם נאסרו מטעמים שונים, אחרת היה אמור להיות דין זהה². אך אין הדבר מוכרח³. עכ"פ תכונתם הבולטת של שאור ודבש שונה – השאור מחמיץ את העיסה ואילו הדבש מתוק. ויש לעיין האם יש לתכונות הללו קשר לאיסור הקטרתם.

והנה הדבש שהוזכר כאן הוא דבש פירות, וכל מתיקת פרי קרויה דבש (רש"י). הלא לאחר מכן התורה מצווה להקריב אותם (בלשון רבים, דהיינו שאור ודבש) כקרבן ראשית. וללא ספק הכוונה לשתי הלחם של חד השבועות שבאים מחמץ וביכורים שבאים גם כן מדבש תמרים. ואף שיש שכתבו שגם דבש דבורים בכלל האיסור – ללא ספק עיקרו של פסוק אינו מדבר אלא בדבש פירות.

מה שעוד מתמיה הוא שמפורש בתורה שמקריבים את שאור ודבש כקרבן ראשית, דהיינו שתי לחם שהם ביכורי חיטה הבאים משל ציבור, שמצוותם שיהיו חמץ⁴ וביכורים, שמגיעים גם כן מדבש פירות כתמרים. כמו כן עם קרבן תודה גם כן מגיעים חלות לחם חמץ⁵. רק שהתורה לא הזכירה כאן אלא דברים שבחובה⁶. אמנם כולם לא קרבים לגבי המזבח. לחמי תודה נאכלים ע"י הכהנים, כמו כן הביכורים. ואילו לחמי חמץ של קרבן תודה נאכלים על ידי בעליהם. וכל האיסור

וכל דבש בעבור הד' מינים שהם גפן ותאנה ורמון ודבש תמרים וכן כתב רש"י וכל דבש כל מתיקות פרי קרויה דבש ואחר שנאסר דבש התמרים נאסר גם כן דבש הדבורים.

2 רד"צ הופמן ויקרא פרק ב, יג:

מלבד זה: צריך למצוא באיסור דבש טעם אחר, שונה מטעם איסור שאור, כי הרי הראשון אסור גם בשיריים, ואילו הדבש היה אסור רק בהעלאה על המזבח.

3 עיין בהעמק דבר ויקרא ב, יא:

כי כל שאור וכל דבש. לשון כי אינו מדויק, ובתו"כ והובא בפסחים ד' מ"ג דרשו מזה. אבל לפי הפשט הוא טעם, דמש"ה אסור לעשות אפילו חלק הכהנים חמץ, משום שאסור להקטיר שאור, וחלק הכהנים דומה לחלק גבוה, שהוא מכפר כמו הקומץ כמש"כ לעיל מקרא ב' וג'. והא דרשאים הכהנים לאכול חלקם מעורב בדבש, שאני התם דגוף הסולת נשאר כמו שהיה אלא שמעורב בו דבש, משא"כ חמץ הרי משתנה הקמח מאשר היה כשר להקטיר, משו"ה אסור לעשות חמץ אפילו בחלק הכהנים:

ועין גם גן ברש"ר הירש ויקרא ב, יא-יב:

איסור שאור מקיף יותר מאיסור דבש. דבר זה רמז גם בלשון הכתוב: "כל - המנחה וגו' לא תעשה חמץ כי כל - שאר וכל - דבש לא - תקטירו" וגו'; וכבר העיר על כך ר' נ"ה ווייזל בביאורו. דבש אסור רק בהקטרה; אך מותר לערב שיריים בדבש, והתערובת מותרת באכילה. כנגד זה שאור כביטוי של ריבונות הוא ניגוד גמור למושג הכניעה של המנחה; משום כך שאור אסור לחלוטין בכל שלב של עשיית המנחה (על "חלת לחם חמץ" של תורה ראה פ' לקמן ז, יג).

4 ויקרא כג, יז:

ממזשבתיהם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרונים סלת תהייה חמץ תאפינה בכורים לה:

5 ויקרא ז, יג:

על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמים:

6 ר' חיים פלטיאל ויקרא ב, יב:

קרבן ראשית. קש' הא"י חמץ (שיתן גבי) [שבתודה] לא אקרי ראשית דיש להביא מן השאור דבר שאינו ראשית, י"ל דלא מני(ה) אלא דבר שבחובה.

ועיין גם רד"צ הופמן על ויקרא ב, יא-יב:

של שאור ודבש הוא לגבי המזבח, לא זולתו. אך עדיין יש להבין מה העניין בכך שבתנאים אחרים יש עניין של עבודת ה' גם בשאור ודבש דווקא.

ועיין עוד בהעמק דבר שלפי הפשט איסור "לא תזבח על חמץ דם זבחי" נאמר לא בפסח⁷, לכן אולי לפי פשט"מ אולי יש לצרף גם את האיסור הזה לאיסור הקטרת שאור ודבש.

2. טעם איסור הקטרתם.

והנה האיסור של שאור ודבש מתחיל במילים "כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֻמֵּץ" ומסתיים ב"כִּי כָל שָׂאֵר וְכָל דָּבֶשׁ לֹא תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אֵשָׁה לַה'". בכמה מקומות בחז"ל מוזכרת מימרת ריש לריש ש"כ משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא". לכאורה המשמעות של מילה "כ"י" כאן היא "דהא" דהיינו שהרי ומפני. ויוצא שחלק השני של הפסוק הוא נתינת טעם לחלקו הראשון, וחמץ נאסר מפני שיש בו שאור ודבש. הקשר שבין חמץ לשאור ברור – ע"י השאור העיסה מחמיצה והופכת חמץ. אך מה עניין הדבש לכאן? האם גם דבש גורם לחימוץ או שאיסורו נזכר כאן רק מפני שהוא דומה במשהו לשאור שרק הוא גורם לחימוץ?

אכן עזרא כתב ששאור ודבש שניהם מחמיצים ויוצא ששאור ודבש הם פירוט של איסור חמץ⁸. אמנם לפי ההלכה מי פירות כדבש אינם מחמיצים וזאת אחת הסיבות שבגללם רד"צ הופמן נתן לדבש הסבר שונה משל איסור שאור. אמנם ללא ספק גם דבש יכול לגרום תהליך כלשהו, וגם אם

מלבד קרבנות ראשית אלה הובא גם חלק מחלות תודה חמץ (ז, יג). ולכן מקשה הרמב"ן, למה לא הורשה גם כאן להקריב תודה מלחם חמץ. והוא סובר, כי כאן עיקר הכוונה להתיר דבש, משום שבשום מקור לא פורש שמותר להביא ראשית מדבש; ואילו הדין ששתי הלחם ותודה נעשו חמץ אמור בפירוש במקומם (כג, יז וז, יג); שתי הלחם מותרין בכל - זאת לבוא מחמץ, מפני שהן מצורפות עם הבכורים בשם המשותף "קרבן ראשית". אולם אני סבור, כי כאן הכוונה לקרבנות חובה ("תקריבו") או כאלו שכשרים רק מחמץ, ולא ללחמי תודה שהן מחציתן חמץ ומחציתן מצה (ויזל סובר, כי "קרבן ראשית" מציין גם אותו החלק של לחמי תודה שניתן לכהן, שהרי הוא נקרא "תרומה" שמשמעותה "ראשית"). - "ואל המזבח וגו'" מלמדנו, כי אפילו הבכורים האלה שמותר להביאם משאור ודבש, אסור היה בכל זאת להעלותם על המזבח.

7 העמק דבר שמות כג, יח:

לא תזבח על חמץ דם זבחי. לפי הפשט הן אזהרות לברכות הארץ, משום שהיה מנהג בישראל להביא בחול המועד סוכות תודות כדי להקדיש לחמי תודה ויועיל ללחם, כמו שאמר הנביא עמוס ד' באו בית אל וגו' וקטר מחמץ תודה כי כן אהבתם בני ישראל, ובפ' שור או כשב נתבאר יותר, מש"ה הזהירה תורה, דמכ"מ קרבנות חובה שנקראין זבחי לא תזבח על חמץ, כדי להביא ברכה, אלא תוכל להביא נדבה בפ"ע:

ועיין גם בדברי מד"ק על אתר.

וירושלמי מונה את איסור הקטרת חמת בין איסורים שנוהגים בעבודת ה', ואילו ע"ז וותרנית ואינה מקפדת בהם. המשמעות שם שכל האיסורים נוהגים מטעם מובן והגיוני. ורובם מפני שאין להתמהמה בעבודת ה'. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת עבודה זרה פ"א ה"א:

מה מקיים רבי יוסי אהן קרייה והביאו לבוקר זבחיכם וגו' במלכות ירבעם הכתוב מדבר כיון שמלך ירבעם על ישראל התחיל מפתה את ישראל ואמר להן בואו ונעבוד עבודה זרה ע"ז וותרנית היא. הדא היא דכתיב [ישעי' ז ו] נעלה ביהודה ונקיצינה ונבקיענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל א"ר אבא חזונו בכל המקרא ולא מצינו מקום ששמו טבאל אלא שעושה טובה עם עובדי. התורה אמרה [שמואל א ב כח] ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וע"ז אמרה [מלכים א יב לא] ויעש כהנים מקצות העם א"ר לא מן הקוצים שבעם מפסולת שבעם. התורה אמרה [שמות כג יח] לא ילין חלב חגי עד בוקר וע"ז אמרה והביאו לבוקר זבחיכם. התורה אמרה [ויקרא יט ו] ביום זבחכם יאכל וממחרת וע"ז אמרה לשלש ימים מעשרותיכם. התורה אמרה [שמות כג יח] לא תזבח על חמץ דם זבחי וע"ז אמרה [עמוס ד ה] וקטר מחמץ תודה. התורה אמרה [דברים כג כב] כי תדור נדר לה' א-להיך לא תאחר לשלמו וע"ז אמרה [עמוס ד ה] וקראו נדבות השמיעו.

8 אכן עזרא ויקרא ב, יא:

שאור הוא המחמיץ, גם כן הדבש

לא לחימוץ במובן הצר של המילה – חמץ במובן של קלקול הוא יכול לגרום⁹, שהרי הסוכר (אם לא להגזים בכמותו שאז הוא דווקא ישמר ע"י הייבוש) גורם להתרבות מהירה של חיידקים.

והנה שאור כשלעצמו אינו ראוי לאכילה (בשונה מחמץ, שלכאורה נאסר רק מפני שיש בו שאור), גם כן הדבש¹⁰. אחד מטעמים שנתן אברבנאל לאיסור שאור הוא מפני שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו, אך שם טעמים מרובים לשני האיסורים¹¹. ורבינו חיים בן פלטיאל הסביר את האיסורים הללו מפני שקיים חשש שהקרבות לא יהיו ראויים לאכילה¹². אמנם הדבש הותר בחלק הכהנים. ויותר נראה לפרש שאין זה כבוד להוסיף למנחת ה' דבר שאינו ראוי לאכילה כשלעצמו ואינו הכרחי לצורך המאכל. ורק ביחס למלח התורה לא רק שלא אסרה להקריבו אלא אף ציוותה בהקרבנו, וזאת מפני הוא מסמל את הברית שבין ה' לעם ישראל, מה גם שהמלח הוא חלק הכרחי ממאכל, מה שאין כן שאור ודבש שהינם תוספת לא הכרחית.

החמץ הוא גם סמל של קלקול, לא לחינם הפועל "להחמיץ" משתמש במשמעות של קלקול כמו שהיין מחמיץ ונהפך לחומץ. גם הפועל "להדביש" משתמש במשמעות של קלקול ביחס אל הדבש¹³. כידוע חז"ל גם כינו את יצר הרע בכנוי "שאור שבעיסה"¹⁴, מפני שהוא מקלקל, ואכן רבים פירשו שהשאור או אף הדבש נאסרו מפני שהם מסמלים את יצר הרע. כמו שאמרנו הדבש

9 ועיין רמב"ם הלכות חמץ ומצה ה,ב:

חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים לעולם אינם באין לידי חמוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק הרי זה מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין, ומי פירות הן כגון יין וחלב ודבש וזית ומי תפוחים ומי רמונים וכל כיוצא בהן משאר יינות ושמים ומשקין, והוא שלא יתערב בהן שום מים בעולם, ואם נתערב בהן מים כל שהוא הרי אלו מחמיצין

10 דבש הוא מאכל ערב, אך ראוי רק כקנוח בכמות קטנה ולא כעיקר הסעודה. משלי כה, טז:

דָּבֶשׁ מִצָּאֶת אֶחָד דִּיגָן פֶּן תִּשְׁכַּחַנּוּ וְהִקְאִתוּ:
משלי פרק כה, כז:

אֶחָד דָּבֶשׁ הִרְפוּת לֹא טוֹב וְחָקֵר כְּבֹדָם כְּבוֹד:

11 אברבנאל ויקרא ב (עמ' 52 במהד' חורב):

והנה נאסרו השאור והדבש בהקטרה מטעמים נבדלים כי השאור נאסר כדי שלא יהיה סבה לאחר ולעכב זמן הקרבן כי אלו היתה עד"מ המנחה הבאה עם העולה חמץ יהיה סבה שבעת הסתו הלחם יתאחר להחמיץ ויתעכב הקרבן עד חוץ לזמנו. מצורף לזה כי השאור היא עסה מעופשת ואינו ראוי לאכילה בפני עצמו עם היות שהעיסה המחמצת על ידו היא ראויה לאכילה והרי הוא כמו הקיבה שאינה ראויה לאכילה בפני עצמה עם היות שהגבינה הנקפאת על ידה היא ראויה לאכילה. הנה אם כן השאור מעכב הקרבן והוא בעצמו אינו ראוי לאכילה. ואמנם הדבש נאסר כדי שלא יהיה סבה למהר זמן הקרבן. לפי שיש בו סגולה לעכל הבשר ולו היה נוגע בבשר הקרבן היו הכהנים חוששים שמא יעכל דבר מבשר הקרבן. והיו ממהרים להקריב הקרבן קודם עתו מצורף לזה היות הדבש ראוי לאכילה בפני עצמו למתיקותו ולכן אולי הכהנים בהקריבם אותו ילכלכו אצבעותיהם בו וילחכו אצבעותיהם ויהיה להם זה לאבן נגף ולצור מכשול. הנה אם כן היו בשאור ובדבש טעמים הפכיים זה מאחר הקרבן וזה ממהרו זה אינו ראוי לאכילה בפני עצמו וזה ראוי לאכילה בפני עצמו גם צוה יתברך לאסור השאור לרמוז לנו שנרחיק מעצמנו היצר הרע בהיותנו עובדים עבודתו כי היצר הרע קרוי בשם שאור וכמו שאמרנו בפרק היה קורא ר' אלכסנדר אמר הכי רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעסה ונאסר הדבש גם כן לפי שיש בו סגולה כנגד השכל כמו שכתב אב"ס וז"ל הדבש החרף המעטש שמריחין אותו ואוכלין ממנו ויוליד אפיסת השכל פתאום והזיעה הקרה. ואמר עוד ואם יריח הארסי מהדבש החרף יסיר השכל וכ"ש אם יאכל ממנו ולפי שהיו הדברים האלה רוצה לומר תגבורת היצר הרע ואפיסת השכל דברים שראוי שירוחקו מכהני השם הוצרך יתברך להזהירם מהם. והותרה בזה השאלה הי"ב.

12 ר' חיים פלטיאל ויקרא פרק ב,יא:

כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. שאור שלא יתחמץ יותר מדאי ולא יהיה ראוי לאכילת כהנים, ולא דבש משום דמתוק הוא ויש לירא שלא יאכלו מקדשי יי.

לכאורה הכוונה שהכהנים יאכלו מדבש ולכן לא יאכלו מהקרבות מפני השובע. אך אפשר גם לפרש שהמנחות עם הדבש יהיו מתוקות מדאי.

13 שבת קנ"ד, ב"מ לח..

14 ברכות יז, ירושלמי ברכות פ"ד ה"ב, בר"ר פל"ד, י.

אינו ראוי כמאכל העיקרי. מה גם, שמפורש בספרא שהדבש אינו יפה ללחם¹⁵. ועוד מפורש במשנה שהדבש אינו הצורה המשובחת של הפירות¹⁶.

ולכן מסתבר שהדבש ושאר נאסרו מפני שהינם מקולקלים כלשעצמם ומסמלים במובן מה קלקול, לכן אינו מן הראוי להעלותם על המזבח. ובאופן הזה פירש הרב אביתר הכהן¹⁷. וכן כמה מן החדשים¹⁸. זה הטעם שהכי נראה ממבנה של האיסור במקרא.

ועוד לצורך הכנת לחמי חמץ יש צורך בזמן מרובה, ואין ראוי להתמהמה בעבודת ה'. וכך פירש רבינו אפרים¹⁹. באופן דומה כתב ספר החינוך, אף שהוא כתב שזה לא הדבר הראוי כשלעצמו אלא הוא מלמד את הזריזות הראויה בעבודת ה'²⁰.

15 ספרא ויקרא - דבורא דנדבה פרשה יב סוף פ"ג:

אין לי אלא דברי' שאין הדבש יפה להן דברים שהדבש יפה להם מנין שהפטמין אומרים יפה הדבש לקטורת מנין ת"ל וכל דבש.

16 משנה תרומות יא, ג:

אין עושים תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא סתוניות חומץ ושאר כל הפירות אין משנין אותם מבריתן בתרומה ובמעשר שני אלא זיתים וענבים בלבד אין סופגין ארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים ואין מביאין בכורים משקין אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים ואינו מטמא משום משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים ואין מקריבין על גבי המזבח אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים:

17 זמין ברשת בכתובת http://www.tora.us.fm/tnk1/messages/ljon_jori_dbj_1.html :

ויקרא ב' 11: "כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'" לדעתי אין דבש פה אלא דבש פירות המצווה היא להקריב מן המובחר / טרי, ולכן דבש פירות נאסר (כנ"ל לגבי חמץ ושאר)

בראשית ד' 3: "ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. והבל הביא גם-הוא מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל-הבל ואל-מנחתו ואל-קין ואל-מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו" הבל הביא *מבכורות* צאנו, ועל קין לא נאמר שהביא *ביכורי* אדמתו. אז יש פה רמז ברור מה עדיף.. כלל ופרט, יש פסוקים שמנוסחים בצורה של כלל ופרט, הכלל = חמץ, והפירוט = שאור (לחם) דבש (פירות), שכן דבש פירות (פרי בשל) הוא כמו פרי שהחמץ (חמץ).

18 מד"ק בפירושו לשמות כג, יח בפירושו השני אחרי שהביא את דעת הרמב"ם וכן י. מילגרום בפירושו הלוועזי.

19 רבינו אפרים ויקרא ב, יא:

לא תעשה חמץ הטעם כי כל דבר מחמצת צריך המתנה ועיכוב, וכלפי מעלה צריך זריזות ומהירות שנא' (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב.

20 ספר החינוך מצוה קיז:

ואומר כי ענייני הקרבן כולם לעורר מחשבת המקריב, ולפי המעשה ההוא יקח דמיונותיו בנפשו, הכל כאשר כתבנו כבר, ועל כן בהרחיק החמץ, שהוא נעשה בשחייה גדולה, מקורבנו, יקח דמיון לקנות מידת הזריזות והקלות והמהירות במעשי השם ברוך הוא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה הוי קל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות וכו'. ונתחייב העניין במנחת היחידים יותר ממנחת הציבור לפי שהיאוש והעצלה נמצא ביחיד יותר, כי הרבים יזהירו זה את זה, ולכן לא תקפיד התורה על זה במנחת הציבור הבאה מזמן לזמן, כגון שתי הלחם של עצרת, אבל בלחם הפנים אף על פי שהוא נקרא גם כן מנחת ציבור, מחמת שהיא מנחת תמידית בכל שבת ושבת תקפיד התורה בה, ונצטוינו גם כן בה שתהיה מצה.

ובענין הרחקת הדבש נאמר אל הילדים רכים כדי לייסרם, שהוא סיבה לדמיון שימעט האדם מלרדוף אחר המאכלים המתוקים לחכו כמנהג הזוללים והסובאים ימשכו לעולם אחר כל מתוק, ולא יתן לבו כי אם אל המאכלים המועילים לגופו וצריכים למחיתו ושומרים בריאות איבריו. ולזה ראוי לכל בעל שכל לכוין במזונו ושתייתו, לא לכוונת הנאת מישוש הגרון. ולו חכמו בני אדם ישכילו זאת, כי כל עניין חוש המישוש חרפה היא להם, כל שכן שאין ראוי להם לכוין אליו ולהנות בו, רק הצריך אל הטבע בהכרח. ומאנשי החכמה כתבו חוש המישוש אשר הוא חרפה לנו.

ועוד שמעתי טעם באיסור שאור ודבש, לפי שהשאור מגביה עצמו, וכן הדבש מעלה רתיחתו הרבה, ולכן נתרחקו, לרמוז כי תועבת יי כל גבה לב. ועוד ראיתי בפירושו הרמב"ם זכרונם לברכה שכתב כן, וזה לשונו, ובעבור שהקרבנות לרצון השם הנכבד לא יבואו מן הדברים אשר להם היד החזקה לשנות הטבעיים, וכן לא יבואו מן הדברים המתוקים לגמרי כמו הדבש, רק מן המזווגים. כאשר אמרו זכרונם לברכה בבריאת עולם שיתף מידת רחמים במידת הדין ובראו, עד כאן.

אמנם כל זה רק בהעלה על המזבח. אבל שתי לחם, ביכורים ותודה מסמלים הודאה לה'. ומודים ע"י מאכל אדם שהוא בעיקר חמץ. מה גם ששתי הלחם וביכורים הם הודאה על התבואה. וכולם לא עולים למזבח.

3. עוד טעמים שנאמרו על איסור שאור ודבש.

אף שכלל אני נמנע מהבאת טעמים מרובים, הואיל וכאן אין טעם ברור ביותר ומוכח לפי הפשט, הנני מביא טעמים לאיסור שאור ודבש שמצאתי אצל חכמים שונים.

העמק דבר פירש את טעם איסור דבש מפני שאינו ראוי להקריב לה' מאכל מתוק, שבא רק לטעם²¹. רד"צ הופמן הופמן גם כן פירש את איסור דבש באופן דומה, אף שקישר את זה להרחקה מחשבות אליליות שהקב"ה זקוק למאכל ערב²². שניהם נתנו לאיסור שאור טעם שונה מהטעם שנתנו לדבש. לפי העמק דבר השאור נאסר מפני שהוא משנה את בריאת ה', ואינו ראוי להתנהג בתחבולות לפני ה'. ואילו רד"צ הופמן פירש את איסור השאור מפני שהוא מסמל קלקול ויצר הרע. הרב לייב מינצברג הסביר הן את איסור השאור והן את איסור הדבש בזה שאינו דרך כבוד להקריב לה' דבש שכל משמעותו הוא להוסיף טעם לאוכלו כאילו ח"ו ה' זקוק למאכל ערב²³.

21 העמק דבר ויקרא ב, יא:

ובאשר ששאור הוא אמצעי הנעשה בידי אדם להוסיף על הבריאה מהבורא ית' ע"י תחבולות בני אדם, מש"ה הזהיר הכתוב בבהמ"ק, ללמדנו דכל המתקרב יותר לה' ראוי למעט יותר בתחבולות אנוש, וע' מש"כ בס' שמות י"ג ג' דמש"ה הזהיר הכתוב על החמץ בפסח משום שאז זמן השרשת אמונה בלב ישראל, אכן במקום הקרבה לפני ה' אזהרה תמידית היא, ודבש שבא להמתיק וזה אינו ראוי למאכל הבא להקטרה לגבוה, אף על גב שהוא בריאה פשוטה ממנו ית', ועיין בסמוך:

העמק דבר שמות יג, ג:

ולא יאכל חמץ. כדי להשריש הזכירה בלב ע"י איזה פעולה המראה ומזכיר זה הענין צויתי שלא יאכל חמץ, דמצה אין בה יתרון ע"י תחבולות ידי האדם להעלות העיסה יותר מהקמח והמים שנבראים ממנו ית', משא"כ חמץ שולט במ תחבולות האדם להעלות העיסה ע"י שאור, מש"ה הוא אות שקיום ישראל הוא רק ברוח ה', ואפילו בעת שהיינו בארץ ישראל ומנהיגים מלוכה ומלחמת תנופה כדרך תחבולות האדם, כל התחבולות לא היו אלא כדי שיהא נראה כמעשה טבע, לפי שאין הדור ראוי לנס נגלה, אבל העיקר היה תלוי אם ה' היה יוצא בצבאותינו בהשגחה פרטית, וכש"כ בעת שישראל מפוזרים בעמים ידוע אשר אך השגחת ה' ורוח היהודית שבהם מאחדם ומקיימם בעולם:

22 רד"צ הופמן ויקרא ב, יג:

בנוגע לטעם האיסור של שאור ודבש, הרי מסכימים רוב המבארים עם אברבנאל ועם ביר, כי השאור, שגורם לתסיסה ולתהליך הרקבון, מסמל את ההפך מן התמימות והטהרה ומשמש משל לשחיתות המוסרית. ידוע ביטוי חז"ל "שאור שבעיסה", שמרמז על יצר הרע. עד כאן יכולים אנו להסכים להשערה זו. אך אם רוצים להסביר בזה גם את טעם איסור הדבש, כאילו הדבש, ובפרט דבש תמרים, פועל פעולה דומה על העיסה כשאור, מוכרחים אנחנו להתנגד. דבש הוא לפי המסורת מי פירות ועל זה דווקא אמרו חכמינו: "מי פירות אין מחמיצין". מלבד זה: צריך למצוא באיסור דבש טעם אחר, שונה מטעם איסור שאור, כי הרי הראשון אסור גם בשיריים, ואילו הדבש היה אסור רק בהעלאה על המזבח. והננו נאלצים להסכים עם הרמב"ם בענין איסור הדבש (מורה נבוכים ג, מו), שהאיסור בא כדי לסתור את פולחן עבודת האלילים שבה השתמשו הרבה בדבש (השוה: בוכרט 394 Hieroz. III. squ.). הרמב"ן, שבשאלות אחרות מתנגד להרמב"ם, מסכים כאן עמו. דבש הוא, איפוא, לפי דעתי, ההפך של שאור. השאור הוא תערובת המקלקלת והמפסדת ומהווה את ההפך למצה הנקיה והצחה, ואילו דבש הוא המתוק והטעים, שהגויים שמוהו כמאכל - תאוה לפני אליליהם. הראשון אסור מפני שהוא סמל השחיתות, ולכן איסורו חל על השיריים; ואילו האחרון אסור מפני שהוא בא לסתור את אמונת "המגשימים", שלפיה הקרבן הוא מאכל ממש של האלילים ולכן מותר הדבש בשיריים; ואם לפי המסורת נכלל בכל הפסוקים שבהם בא האיסור של שאור ודבש גם איסור השיריים של כל המנחות (ראה לעיל עמור קי, הערה 2), הרי יש לכך אותו הטעם עצמו. ה' נתן את השיריים לכהנים, כי אין לו צורך באוכל. הקרבת השיריים היתה באה לחזק את טעות ההגשמה. ואם כן, לא באו שאור ודבש זה בצד זה מפני שיש להם טעם משותף, כי אם מפני שהם נוגדים זה לזה. ברם, אף - על - פי שהמצה צריכה להיות נקיה, כלומר נקיה מכל תערובת (כי זוהי משמעותה של מלת מצה, השוה במלוננו של גזניוס), שבה נוהג כאילו האיסור של "תשבית שאור" (שמות יב, טו), מכל - מקום אסור היה להשבית את המלח שהוא סמל לברית עולם שבין ה' ובין ישראל (הירש מבאר את האיסור של שאור ודבש בדרך אחרת, ראה שם).

23 בן מלך, ספירת העומר וחג השבועות, עמ' קנז-קנח (בגדרי מצוות ביכורים):

הרמב"ם ביאר את הטעם של איסור הקטרת שאור ודבש בזה שכן נהגו עובדי ע"ז והתורה רצתה להרחיק ממנה²⁴. בעקבותיו הלכו רמב"ן²⁵, רלב"ג²⁶, עוד חכמים וגם חלק מן החדשים. ועיין לעיל את דברי רד"צ הופמן שביאר כך רק את איסור הדבש. אכן, הדבש הוקרב לאילילים²⁷, אך בהקשר של חמץ זה אינו ברור. ויש אף מקורות שכהן הגדול של רומי היה אסור בנגיעת חמץ²⁸! אמנם שם מדובר בזמן מאוחר הרבה משל התורה, אך זה כלעצמו אינו מוכיח שהמנהג הוא חדש.

ולא מובן למה לאסור דווקא שאור ודבש ולא דברים אחרים שגם כן נהגו בפולחן אלילי. אמנם אפשר לצרף את איסורם גם אם זה שהם מייצגים כביכול מאכל מתוק שהוא מאכל לא-ל ח"ו, בדומה לקרבנות לאילילים. כמו שאכן עשה רד"צ הופמן בהקשר של דבש, עיין לעיל.

עכ"פ בהקשר של המלח וודאי שהרמב"ם טעה ובאמת הוא היה בשימוש נרחב בפולחן האלילי, כמו שנזכיר להלן.

ספר החינוך כתב שקרבנות באים לעורר מחשבת המקריב, על כן התורה הרחיקה את החמץ שנעשה בהשהייה שלא כזריזות הראויה בעבודת ה'. ואילו איסור הדבש בא ללמד שיש להתרחק מרדיפה אחרי זלילה. ועוד כתב שטעם של שני האיסורים הוא להרחיק מהגאווה וציטט עוד הסבר מהרמב"ן²⁹.

והנה טעם איסור הקטרת שאור ודבש למזבח, כבר נתבאר במקומו ('תורה ודעת' גליון 24 פרשת ויקרא תשס"ו), לפי שהקרבנות נחשבים כלחם ה', והקרבנות היא בחינת אכילת גבוה, ומשום כך נצטוונו להקריב לפני ה' מן המאכל אשר יאכל, אך הוזהרנו שלא להקטיר שאור ודבש, לפי שאין ראוי לכבוד שמים שיביאו לפניו כביכול דברים המיועדים להטעים את המאכל ולהשביח את טעמו, שכן השאור והדבש אינם דברים המתחייבים מצד יסוד הלחם, אלא דברים שהאדם מוסיף על הלחם לשיפור הטעם, והקרבנות לחם כגון זה לגבוה יש בה משום פחיתות כבוד, שהדבר מתפרש שאכילת גבוה צריכה כביכול הטעמה ותבלין כדוגמת אכילתו של הדיוט. ולכן רק הלחם בצורתו הטהורה והיסודית, בלא שיפורים ותוספות כלשהם שהאדם נוהג להוסיף עליו לאכילת עצמו, הוא הראוי להיקרב בתורת אכילת גבוה כמנחה לה' ויש להוסיף כי ענין זה אינו נוהג דווקא בקרבנות שגדרם כאכילת גבוה, אלא אפילו בקטורת שאין בה בחינה של 'אכילה' הוזהרנו שלא להקטיר שאור ודבש, בשל עצם היותם דברים אנושיים, שלא נבראו אלא לחיכם של הבריות, ולכן בכל צורה ואופן אין להשתמש בהם למתנות גבוה. אולם הביכורים ושתי הלחם, הבאים כהודאה על הארץ הטובה אשר נתן לנו ה', וכמתנות המסמלות את אכילתנו אנו מטוב הארץ ומפרי אדמתה, הרי שבהם הקפידה תורה שיבואו דווקא מתוך המאכל האנושי המיועד לאדם, כי זהו הלחם ואלו הפירות אשר הוא אוכל ועליהם הוא מודה, ומאותו הטעם שבכל הקרבנות נאסרו השאור והדבש, כדי שלא להקטיר לפני ה' מאכל המוטעם לאדם, הרי שהקרבנות הללו באים דווקא מן השאור והדבש, כדי להורות על עניינם המיוחד שהם ראשית הארץ והמזון אשר נתן לנו ה' לאכול ולשבוע. ואכן באותו המקרא שמיעט את הביכורים ושתי הלחם מאיסור שאור ודבש, מרומז אף הטעם האמור בזה: "קרבן ראשית תקריבו אותם", כי אכן עניינם המיוחד כ"קרבן ראשית", דהיינו ראשית היבול ופרי האדמה המיועד לאדם, הוא הסיבה לכך שבשונה מכל הקרבנות, מובאים המה מן השאור ומן הדבש. [שאר הרמות והפרשות, כגון תרומות מעשרות וחלה הבאים מן החמץ, לא הוצרך הכתוב למעט מאיסור שאור לפי שאינם בכלל קרבן. אך לגבי לחמי תודה שנאמר בהם (ויקרא ז, יג) "על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו" יש להקשות למה לא מיעטם הכתוב כאשר מיעט את שתי הלחם. עיין בזה רמב"ן שם, ובעז"ה יבוארו הדברים במקומם].

24 ספר מורה הנבוכים ח"ג פמ"ו:

ומפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבים לחם, אלא שאור, והיו בוחרים להקריב הענינים המתוקים ומלכלכים קרבניהם בדבש, כמו שהוא מפורסם בספרים אשר ספרתי לך, וכן לא תמצא בדבר מקרבנותם מלח, מפני זה הזהיר השם מהקריב כל שאור וכל דבש, וצוה בהתמדת המלח על כל קרבן תקריב מלח.

25 רמב"ן ויקרא ב, יא:

וטעם השאור והדבש, יתכן שהוא כדברי הרב במורה הנבוכים (ג מו), אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה לעובדי ע"ז להקריב כל מנחתם חמץ, ולערב הדבש בכל קרבניהם, ולכן אסרם לגבוה. וכזה אמרו רבותינו (ספרי שופטים קמו) במצבה שהיתה נבחרת בימי האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לע"ז, כמו שאמר אשר שנא ה' א-להיך (דברים טז כב):

26 רלב"ג בתועליות לפרשת ויקרא, תועליות ו-ח (עמ' 99-100 במהד' מעליות). לאחר מכן הוא מביא עוד הסבר לפי שיטתו הוא.

27 כך מביא רד"צ הופמן, מד"ק בפירושו לשמות כג, יח, י. מילגרום, ב. לוי ב"עולם התנ"ך". בשם כתבי אוגרית ומקורות אחרים.

28 י. מילגרום בשם פלוטרכוס.

29 ספר החינוך מצווה קיז. מובא לעיל.

רלב"ג פירש לפי דרכו שאיסור של שאור ודבש בא להורות שהטבע נכבד מהמלאכה ושהוא מגיע עם תכלית³⁰. ואף שמצאנו עוד חכמים שסברו שהתורה מעדיפה לתורה דברים טבעיים, כך אברבנאל פירש את איסור אבני גזית. אין רעין הזה מסתבר כאן, מה גם שדרכו של רלב"ג בטעמי המצוות הייתה ייחודי ולא מקובלת אצל רוב החכמים. ובאופן דומה ביאר העמק דבר בהקשר של חמץ, עיין לעיל.

ובעת זקנים מבואר שהטעם של איסור הקטרת שאור ודבש הוא מפני שיש למלוח את הקרבנות והללו אין מקבלים מלח³¹. לכאורה הכוונה שמפני טעמם החזק לא מורגשת המליחות בהם גם אחרי שימלחום. אך לפי זה התורה הייתה צריכה לכתוב תחילה את מצוות מליחת הקרבנות ורק אחר כך את איסור שאור ודבש שאינו אלא סעיף של מצוות נתינת המלח על המזבח לפי שיטה זאת. והקשר כזה בין המצוות לא נראה מלשון המקרא.

אברבנאל הביא כמה טעמים לאיסור של הקטרת שאור ודבש: השאור מאחר את הבאת הקרבן ואילו הדבש ממחרו יתר על המידה. וכן שאור אינו ראוי לאכילה בפני עצמו ודבש ראוי לאכילה בפני עצמו לכן קיים חשש הכהנים יאכלוהו. כמו כן איסור החמץ מרמז על הרחקת היצר ואילו הדבש גורם לאפיסת השכל וראוי להרחיקו מכהנים. עיין בדבריו בהרחבה³².

משך חכמה כתב שהדבש נאסר מפני שה' חפץ בקרבן רק מעשי אדם³³.

30 רלב"ג בתועליות ו-ח לפרשת ויקרא (עמ' 100 במהד' מעליות) אחרי שהביא את דעת הרמב"ם.

וכבר אפשר שניתן אנחנו עוד בזה סיבה מיוחדת. והוא, כי הקדמונים חשבו שיהיה מציאות כל הדברים הטבעיים בקרי, ולא השיגו שתהיה שם סיבה פועלת, ולא צורית ולא תכליתיים. ומהדעה ההוא היה מתחייב שתהיה המלאכה יותר נכבדת מהטבע, כי היא תעשה מה שתעשה לתכלית מוגבל. ולפי שזה הדעת הנפסד הוא הורס הפינות התוריות ומרחיק האדם מכל שלימות, הנה יסדה לנו התורה שהענין הוא בזה בהפך, רוצה לומר שהטבע הוא יותר נכבד מהמלאכה, לפי שהוא יעשה מה שיעשה לתכלית מוגבל. וכבר העירנו התורה בזה; לפי שאנחנו נמצא שהיא תדקדק שיהיו מיני הקרבנות מן הדברים היותר נבחרים; והרחיקה עם זה הקטרת אשה לה' מהשאור, שחידושו מהמלאכה, וכן מהדבש, שתחדשו המלאכה מהתמרים או שתחדשו הדבורה במלאכה, להורות שאלו הדברים המתחדשים מהמלאכה הם מאוחרים מן הדברים הטבעיים.

31 דעת זקנים מבעלי התוספות ויקרא ב, יא:

כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. לפי שאמר הקדוש ברוך הוא על כל קרבןך תקריב מלח והללו אין מקבלין מלח:

32 הובא לעיל.

33 משך חכמה בראשית ד, ג-ה:

ויבא קין מפרי האדמה וכו' ואל קין (ואל מנחתו לא שעה). הנה כפי המבואר בירושלמי בכורים א, ג דבש מקרי פירות כמו תמרים, ובדבש כתוב: "קרבן ראשית תקריבו אותם לה", ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח" (ויקרא ב, יב). לכן לא שעה אל מנחת קין שהביא מפרי האדמה, דגם בן נח בבמה ידיה אסור בשאור ופשוט. יעוין בירושלמי ריש עבודה זרה. עבודה זרה וותרנית היא... (התורה אמרה "לא תזבח על חמץ דם זבחי" (שמות כג, יח), ועבודה זרה אמרה) "וקטר מחמץ תודה" (עמוס ד, ה). והענין מושכל, כי לא בחר השם בקרבן כי אם בהשתתף מעשה האדם בזה, כמו בעל חי שהאדם טורח בטיפולו ובגידולו. לכן אסרה תורה מחוסר זמן, שכיון שנולד והוא נגמר מהטבע בלבד, לא ירצה. וכן הפרי, כיון שגידולו נגמר מהטבע בלבד בלא מעשה אדם, לא ירצה לריח ניחוח לפני השם יתברך. לכן לא ירצה למנחה רק סולת חטים או גרש כרמל - שנשתתף מעשה האדם, וכן יין ושמן שהכל בא במעשה האדם. ודובשא דתמרי ושאר פירות המשקין היוצאין לא חשיבי, כדאמר פרק כיצד מברכין (ברכות לח, א) דמברכין עליהם שהכל, ואכמ"ל. לכן גם בתורת בן נח כן, דפרי לא ירצה לריח ניחוח ודו"ק.

לא כ"כ מובן איך הוא מנמק את איסור הקטרת שאור.

חכמים רבים פירשו שהשאור מסמל יצר הרע. כל פירשו ר' חיים בן פלטיאל³⁴, רבינו בחיי³⁵, הרוקח³⁶, רבינו יואל³⁷, בעל הטורים³⁸ ואברבנאל (רק על השאור)³⁹, וכלי יקר⁴⁰, רד"צ הופמן (רק על השאור)⁴¹.

בעל מדרש לקח טוב סבר שהן שאור והן דבש אסורים מאותו טעם והוא מפני שהם מתפחים את האוכל, אולי ראה בכך סמל של גאווה⁴², זה אחד מטעמים שנתן ספר החינוך⁴³. או סמל של קלקול וכנאמר לעיל. והרוקח אחרי הביא את הטעם מפני שהשאור ודבש מסמלים את יצר הרע מביא שהחמץ נאסר מפני שמגביה את הבצק וקיים חשש שיאמרו שאין בו שיעור⁴⁴.

34 אחרי פירוש אחד שהובא לעיל הוא מוסיף ר' חיים פלטיאל ויקרא ב, יא:

שאור ודבש לא תקטירו. לפי ששניהם סימן ליצר הרע הממתיק העבירה ולבסוף מחמצת כשאור.

35 באחד מטעמיו ("וע"ד הפשט") [רבינו] בחיי ויקרא ב, יא:

כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'. כתב הרב ז"ל בספר המורה: כי מנהג עובדי עכו"ם שבכל מנחתם היו מקריבין חמץ והיו מערבים הדבש בכל קרבנותיהם ולכן אסרם לגבוה. וכענין זה אמרו רז"ל (ספרי שופטים קמו) במצבה שהיתה נבחרת בימי האבות ואח"כ שנאה השם מפני שעשאוה חק לעבודה זרה, כמו שנאמר: (דברים טז, כב) "אשר שנא ה' א-להיך".

וע"ד הפשט: כי הקרבן לכפר בו כל עונותינו, ולולא המסית והמדיח שהוא יצר הרע לא היה אדם חוטא ולא היה צריך לקרבן כלל, והשאור והדבש הן הן יצר הרע עצמו, כמו שאמרו רז"ל (מכילתא פסחא ה ב) לענין חמץ ומצה בפסח צריך אדם לפנות לבכו מיצר הרע, והוא שאמרו: (דברים טז, ג) "לא תאכל עליו חמץ", לענין קרבן פסח, וקרבן פסח היה כפרה על עבודה זרה שעבדו במצרים, ולכן הוא מרחיקם מיצר הרע שלא לשוב לעבודה זרה. ודבש גם כן יצר הרע, כי דב"ש בגימטריא אשה, והאשה היא יצה"ר, כי כן מצינו באדם הראשון כשחטא אמר: (בראשית ג, יב) "האשה אשר נתתה עמדי", רצה לומר יצר הרע שיצרת בי, והאשה אמרה: (שם, יג) "הנחש השיאני", וזה סוד נחש והאשה והאיבה, ולכן הורחקו השאור והדבש מהקרבן כי לא יתכן שני הפכים בנושא אחד, ועוד כי היה נמצא טובל ושרץ בידו, ודי למבין.

וע"ד הקבלה: השאור והדבש רמז למדת הדין כידוע מלשון חמץ, ולפי שהם דברים שיצאו ממזגם לכך הם מרוחקים מן המזבח, על כן אמר: "לא תקטירו ממנו אשה לה'", כי כיון שהכוונה לשם המיוחד לא תאפה חמץ ולא תקטירו שאור ודבש.

וכן עיין כד קמח ערך פסח א.

36 פירוש הרוקח ויקרא ב, יא:

לא תעשה חמץ כי יצר הרע נקרא שאור וחמץ, שנא' מלוש בצק עד חומצתו (הושע ז), [מכף מעול] וחומץ (תהלים עא), לכך כל מנחה [אסורה] מן דבש מתוק, יצר הרע לעושי העבירה כדבש, אם תמתיק בפיו רעה (איוב כ). כל דבר שטעון שמן אין להיות חמץ מפני החשד לפי שמגביה הבצק ואמרי אין כאן שיעור עישרון, אבל י' לחמים של תודה הם חמץ כי אין בו שמן וגם הוא נאכל לבעלים. ואין להקשות ממנחת מאפה לאחר שנאפת אין בה שמן, לא פלוג רבנן. וכן שתי לחם הוא חמץ. לא תאפה חמץ חלקם (להלן ו) אפילו שיורי מנחות לפי שאם יחמיצו (וישאר בו מן העיסה, ועוד אמרו הני אגני דמחוזא כיון דתגירי למילש בהו כבי שאר שחימצו קשה דמי.

37 רמזי רבינו יואל ויקרא ב, יא:

לא תעשה חמץ כי החמץ סימן ליצר הרע המחמץ את הגוף. כי כל שאור וכל דבש שניהם סימן ליצר הרע הממתק את העברה כדבש ולבסוף מחמצה כשאור.

38 בעל הטורים ויקרא ב, יא:

לא תעשה חמץ. לפי שיצר הרע דומה לשאור (ברכות יז א). ומטעם זה גם כן הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש (עי' ירושלמי שבת פ"ד ה"ג):

39 אברבנאל ויקרא ב (עמ' 52 במהד' חורב). מובא לעיל.

40 כלי יקר ויקרא ב, יא-יב;

כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו', קרבן ראשית תקריבו אותם לה' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. פירש רש"י שתי הלחם של עצרת באים מן השאור וביכורים מן הדבש. ביאור הדברים כי כל אדם יש לו תאוה לכל חמדות העולם הזה המכונים בדבש כי כמו שהדבש מתוק לחיך וריבויו מזיק כך כל חמדות העולם הזה הם הכרחיים וריבויים מזיק, וזאת העצה היעוצה שישתמש האדם במוכרחות והמותר יחרים. והשאור הוא דוגמא אל היצר הרע כמו שאמר רבי אלכסנדר בתפילתו רצוננו לעשות רצונך אלא ששאור שבעיסה מעכב (ברכות יז א). ושני אלו הכרחיים למציאות האדם, כי אם לא ישתמש בצרכיו הכרחיים המכונים בדבש ימות ולא יחיה ולא יהיו איבריו חזקים אף בריאים להטריח במצוות ה', ואלמלא היצר הרע לא היה האדם נושא אשה ולא בונה בית ונמצא העולם חרב. ושני אלו קודמים בזמן אל עסק התורה והמצוות כי אם לא יאכל תחילה קמח אין תורה, אבל עסק התורה ראשית במחשבה ובמעלה לפי שהשאור והדבש שהזכרנו אין בהם שלימות מצד עצמם לעלות לריח

רש"ר הירש פירש שהמצה מסמלת עבדות ואילו חמץ – ריבונות, וכן הדבש מסמל בעלות על הארץ. לכן התורה הרחיקה אותם מהמזבח מפני שלא בכוחנו ועוצם ידינו זכינו בעצמאות וארץ אלא בזכות חסדי ה' וקבלת מצוותיו. ולכן התורה התירה אותם כקרבן ראשית בחג מתן תורה – לסמל שרק ע"י קבלת התורה זכינו בריבונות וארץ⁴⁵. ר"ח וקסמן כתב באופן קצת דומה שיש לגשת לה' מתוך עוני ושעבוד ולא מתוך שלמות ושובע שמסומלים ע"י שאור ודבש, ורק בחג השבועות שההוא הודאה על נדיבות ה' ושפע יבול יש להביא שתי לחם וביורים מדבש⁴⁶.

הרב איתי אליצור כתב ש"המלח מייצג את השמור ואת הנצח, ולכן הוא ברית, והוא עולה על המזבח. השאור והדבש מיצגים את ההתחדשות, והם קרבן ראשית"⁴⁷.

ניחוח לה' אך שהם ראשית והתחלה אל האדם שעל ידם הוא יכול לבוא לידי שלימות הנפש:

על כן נאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה', כי מצד עצמם אין בהם שום צד שלימות אשר יעלה לריח ניחוח לה' אך קרבן ראשית תקריבו אותם, כדי להורות שהם ראשית והתחלה אל האדם להביאו לידי השלימות האמיתי אשר אי אפשר להשיגו בלעד. ומזה הטעם אין מקריבין מהם כי אם השאור לקרבן ראשית ביום מתן תורה כי התורה כמו תבלין אל היצר הרע והיו שתי הלחם של עצרת מן החמץ כי התורה שניתנה בו רפאות תהא לשריך. והביכורים באים מן הדבש כי בזמן שיתן אל ה' ראשית פרי אדמתו מכל מאכל אשר יאכל, אז יאכל כל ימיו חולין שנעשו על טהרת הקודש כי זה הוראה שאכילתו על כוונה זו שהשלימות האמיתי הוא ראשון אצלו במחשבה. וכן טעם הביכורים הוא לשבר תאוותו, כמו שיתבאר בעזר ה' בפרשת כי תבוא:

41 רד"צ הופמן ויקרא ב, יג. מובא לעיל.

42 פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) ויקרא פרשת ויקרא דף ז עמוד א:

כל שהוא אשים הרי הוא אסור בכל שאור וכל דבש לפי שהשאור מתנשא בעריבה. הדבש מתנשא בבישולו לפיכך כל שאור וכל דבש הרי הוא בכל תקטירו:

43 ספר החינוך מצווה קיז. מובא לעיל.

44 בפירושו הראשון לויקרא ב, יא. מובא לעיל.

45 רש"ר הירש ויקרא ב, יא-יב:

שאור. משמעות חמץ ומצה מעוגנת בתולדות ישראל; וכבר הסברנו דבר זה בביאורנו לשמות יב, ח. מצה היא אות של חוסר עצמאות מדינית; היא מסמלת מצב שבו אין עתותינו בידינו, - הוה אומר: כוחותינו אינם עומדים לרשותנו. מצה היא אפוא סמל העבדות; לעומתה שאור וחמץ מסמלים עצמאות וריבונות. מתחילה היו ישראל אוכלים מצה; ואילו היה גורלם תלוי בהם, עדיין היו אוכלים "לחם עוני". משום כך ביום הזכרון של יציאת מצרים נשבת כל שאור וחמץ מגבולנו. את מקומם תקח המצה; והיא תזכיר לנו מחדש את העובדה, שלא בידינו קנינו חירות ועצמאות, אלא בחסד ה' הנמשך בכל עת. אך בעמדתו במקדש מול מזבח התורה - נזכיר עובדה זו כל שעה. כי הלחם שנקריב שם לאות השתעבדות - יהיה מצה תמיד. כי רק משהמרנו עבדות פרעה בעבודת ה', זכינו מידי ה' בלחם החירות. המצה שבידינו היא היסוד, שכל יחסנו אל ה' מושתת עליו. אמת, חירות מכל עבדות אחרת היא השכר של עבודת ה'; עצמאות מדינית בקרב העמים הובטחה לנו בשכר קבלת עול מלכות ה'. דבר זה יבוא לידי ביטוי בחג השבועות, שהוא יום הזכרון של מתן תורה; שכן יום זה הוא גם יום הביכורים, ובו נגיד לה' "כי - באתי אל - הארץ" (דברים כו, ג). אז ייראה ישראל לפני ה' - בשתי לחם חמץ של חירות ועצמאות. כך יבטא, שזכה בחירות ובעצמאות בשכר קבלת עול תורה ומצוות. אך יהיה זה רק פעם בשנה, - כביכול, ביום התקופה של תורת ישראל. ביום זה יביא ישראל לפני ה' את לחם העצמאות המדינית; יהיה זה הפרי שהבשיל בעץ החיים, - התוצאה של קיום התורה. אך ואל - המזבח לא - יעלו לריח ניחוח: אין להעלות אותו כ"אשה" - כדי לפרנס בו את אש הקודש; לא הוא יהיה ביטוי להנחת רוח לה'. שכן מה שקרב במזבח כ"אשה ריח - ניחוח לה'" - כבר היה בידינו לפני ההקרבה; והננו מוותרים עליו עתה כדי לעשות בו את רצון ה'. אך עצמאות מדינית - המסומלת בשאור - לא היתה לנו משלנו כל עיקר; וקנינו אותה רק על ידי התמסרותנו לתורה. זכינו בה בשכר "אשה ריח - ניחוח לה'"; אך לא נוכל להקריב אותה בתורת "אשה ריח - ניחוח". שהרי מעולם לא היתה בידינו - אלמלא אותה קירבת ה'.

בדרך זו יש להבין גם את איסור הקטרת דבש. חשיבות הבעלות על הארץ באה לידי ביטוי על ידי דבש ו"מתיקת פרי". כי פירות האילן הבשילו בחיק הטבע, והם ראויים כמות שהם למאכל אדם. משום כך יפים הם לסמל את קניין הארץ. אך ישראל ירשו את ארצם, כדרך שזכו בחירותם ובעצמאותם. כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו; אלא רק בשכר עשיית מצוות ה' קנו את ארצם וקיימיהם בידיהם. משום כך ביום מתן תורה מתחיל זמן הבאת ביכורים. אז יעלו ישראל למקדש את ביכורי פרי אדמתם; ביניהם יהיו בעיקר ביכורי פרי העץ. את הפירות "ניחוח לפני המזבח", וכה יאמרו לכהן: "הגדתי היום לה' א-להיך כי - באתי אל - הארץ אשר נשבע ה' לאבתנו לתת לנו" (דברים שם). אך שוב: "אל - המזבח לא יעלו לריח ניחוח". כי הארץ שבידינו איננה שלנו, - עד שנוותר עליה למען קיום התורה; אלא רק בשכר קיום התורה הרי הארץ קנויה בידינו.

אם נסכם את שני אלה, נוכל לומר: שאור ודבש, המסמלים עצמאות וירושת הארץ, יהיו במקדש רק מותרים, ולא מותרים. משום כך הם מצויים במקדש רק בבחינת שיריים: אכילתם מותרת על ידי הקטרה או הקרבה אחרת, - וזו

הרב קוק כתב שהדבש מסמל את תענוג גופני ואילו שאור - נותן אמץ גופני טבעי ויש לעשות סייג בינם לבין הקודש מחשש מחשש שישחיתוהו⁴⁸.

ועיין עוד פירושים שלא על דרך הפשט אצל ריקנאטי⁴⁹, רבינו בחיי⁵⁰, ותולדות יצחק⁵¹.

ר' אברהם קורמן כתב הביא שני פירושים – מפני ששאור ודבש נוצרים ע"י החיידקים ודבורים בהתאם, ואין ראוי להקריב לה' אלא ממעשה ידי אדם. ועוד טעם – מפני שיש בהם בחינה מה של טומאה⁵². ודברים נראים זרים. ועיין גם לעיל מה שהובא משם משך חכמה.

4. לא תשבית מלח.

להם הדבר ה"מתיר". אפשר לבטא כך את הרעיון הזה: שאור ודבש הם השיריים של התורה, והתורה להם הדבר ה"מתיר". המקטיר שאור ודבש מסיר מהם את אופי השיריים ומעלה אותם לדרגת "מתירים". לפיכך: "כל - שאר וכל - דבש לא - תקטירו ממנו אשה לה"!⁵³

46 עיין במאמרו "שאור, דבש ומזבח" ב"תורת עציון" על ויקרא עמ' 39-45 זמין גם ברשת. זמין גם ברשת.

47 במאמרו "פרשת ויקרא - טעמים של הקרבנות" זמין ב http://dintora.org/show_lesson/88. המלח מייצג את השמור ואת הנצח, ולכן הוא ברית, והוא עולה על המזבח. השאור והדבש מייצגים את ההתחדשות, והם קרבן ראשית.

כל הקרבנות האלה הם מנחות. דינים אלה, של אסור שאור ודבש ושל מלח על הקרבן, אמורים דוקא לגבי מנחה, אע"פ שהם נוהגים בכל הקרבנות. המנחה היא דורון שנתן ע"י העם לשליט, במקומות רבים בתנ"ך אנו מוצאים שמביאים מנחה לשליט על הארץ. גם במקדש, המנחה היא המלכת ה' וההכרה בכך שתבואת ארצנו לו היא, והוא הבעלים על העולם. כאן עלינו להזכיר שהברית עמו היא ברית המלח ולא דוקא ברית התבואה. המלח הנצחי, שאיננו צומח מדי שנה בשנה, ומאפשר למה שצומח מדי שנה לשרוד זמן נוסף, הוא מרכיב הכרחי בהבאת המנחה לה'. החיוב במנחה אמנם מתחדש מדי שנה, אך הוא נשען על ברית קבועה עם ה' שאינה תלויה בהבאת המנחה מדי שנה.

ומיד מוסיפה התורה ומצוה על מנחה מיוחדת, המשלבת את הברית ואת הראשית: "ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכורייך". בחדש הראשון קרבה מנחת בכורים, שהיא גם ראשית הקציר וגם ברית א-להינו. בחדש הזה אנו מצוים להשבית את השאור, ולדעת שגם הראשית היא ראשיתו של נצח.

עיין שם ביתר הרחבה.

48 בעולת הראיה:

ואם נתן בה דבש פסולה.

העלוי של העבודה היותר נשאה, של ההחזרה של כל הדברים שנתפזרו, באפן פרודי, ושירדו מערכם המקורי, אל רוממות הקדושה והאחדות המוחלטה, מוכרחת היא להיות קשורה ברעיון שכולו אומר כבוד לרבון כל עולמים, מבלי שום הנאה לעצמו. הדבש הוא מורה על תכן של הנאה, ומתיקות והחשת ענג מוחשי, הקשורות עמו, הן לגמרי נגד כל המחשבות העליונות האידאוליות הקשורות בקשרי קדרים עם הקטרת. ואם נתן בה דבש פסלה.

ועוד תני בר קפרא, אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לד'.

התענוג כשהוא מתגלה בהופעת הקדושה העליונה, בצורה חודרת, נוקבת ויורדת, עד כדי ההרגשה התענוגית בכל המעמקים, "כמו חלב ודשן תשבוע נפשי", הוא באמת אחד מן התפקידים הרמים שבמערכת הקדושה, אשר בעבודה הא-להית השלמה. אבל מפני שהחולשה הבשרית היא גדולה, וכאשר רגשי התענוג יורדים משמי גבהם האצילי, עד לידי ההרגשה החמרית, יוכל אח"כ קדש זה להתחלל, ולהאסר במאסר של חמר או שלדמיון, שאיננו מתאים לרום הקדש העליון, ע"כ יש הגדרה סיגית, שלא יתגלה אור התענוג בבחינותיו המורגשות, עד לידי האפשרות של הירידה בתוך חגוי הגופניות והרגשותיה. וזהו סוד איסור הדבש בהקטרה ע"ג המזבח, אע"פ שיש לו קשר עם הענג הרוחני של ההשכלה הא-להית, "דבש מצאת אכול דרך". והקטרת בכל עליתה העליונה בכל קשר קדשה להעלות את הכל, את כל היש, את כל ההתפשטות של ההויה, אל מרומי החיים, בסוד הנשמה המחיה כל בנעם ד', אם היה שטף התענוג מתגלה בה בעירוב כל שהוא קורטוב של דבש, היה הריח מתעלה עוד יותר, והבהירות הרוחנית בעזיז חייה היתה מתפשטת בצורה נפלאה, למעלה למעלה מגדר האדם באנושיותו, בהגבלת ציוריו ובאחיות חמריותו. אבל התורה, היודעת את כל עומק המציאות, ממקור חיי כל חי, המודדת כל רום וכל עומק בסקירה א-להית עליונה, אמרה: כי כל שאור, הנותן אמץ גופני טבעי, שהרי הוא האפן המוסכם לתקן ע"י את ההזנה הקבועה תמיד, בחמוץ הלחם, ואם השרש הזה של אמוץ החיים הגופניים הטבעיים היה נכנס במסכת הקדש, היה לכאורה מחזקו ומאמץ את חילו, אבל יודע תעלומות כל חי הוא יודע, שלא אמוץ היה בא ע"י עירוב זה כ"א ירידה לתוך המשקע החמרי. וכמו שהוא בשאור ככה הוא בדבש מצד התגלות התענוג,

התורה מצווה למלוח את כל הקרבנות (ויקרא ב, יג):

וְכָל קָרְבָּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלַח וְלֹא תִשָּׁבֵית מֶלַח בְּרִית אֶל־לֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתְךָ עַל כָּל קָרְבָּנְךָ תִּקְרִיב מֶלַח:

הלשון "מלח ברית א-להיך" מורה על הטעם של המצווה – המלח מסמל את הברית של עם ישראל עם א-להיו. כמו כן מצינו במקרא "ברית מלח" ביחס אל ברית ה' עם אהרון ובניו⁵³ וכן ברית ה' עם דוד ובניו⁵⁴. בשני המקרים מודגש שהברית קיימת לעולם. לכאורה המלח הוא סמל הברית הוא מפני שהמלח מתקיים לעד ולא עוד אלא הוא מקיים דברים אחרים⁵⁵. וכך פירשו בכור

מרום עזו עד המדרגה היותר תחתיתית, שלכאורה היה קו הקדש אז מתמתח וסובב את כל יסוד החי. אבל לא כן הוא דרך האמת הא-להית, שהתוכן כל לב וכל רוח ונפש שם גבול, עד היכן יש אפשרות להופעות האצילות מרום סוד החיים העליונים להתפשט, באפן שהננו בטוחים בשלמותן ובטהרתן, ומה המה הדרכים אשר אנחנו צריכים לשום מדה וגבול להתפשטותם של כחות החיים, אפילו כשהיסוד שלהם הוא בקדושה. והתורה אמרה, כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לד'. ע"כ לא ינתן הדבש בקטרת, ונשאר שפע התענוג גנוז וחתום, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ממתים ידך ד' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם. תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, "כי משחרי כותלי". וההופעה הגלויה נוטה להיות מוסתרת וגנוזה במדה ידועה. עין לא ראתה א-להים זולתך יעשה למחכה לו.

49 ריקאנטי ויקרא ב, יא:

כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חמץ כי כל שאור וכל דבש וגו' [שם יא]. בעבור שהקרבנות באים לרצון לשם הנכבד להשלים אלינו כל המדות, על כן לא יבואו מן הדברים אשר להם היד החזקה כמו השאור הרומז למדת הדין החמוצה והקשה, גם לא יבואו מן הדברים המתוקים לגמרי כמו הדבש רק מן המזוגים, כענין שאמר בבריאת עולם [ב"ר יב, טו] שיתף מדת רחמים עם מדת הדין ובראו. ואם יקשה לך היאך היו מקריבין חלב ודם המיוחדים לזרועות עולם לפי דעת אחד, עדיין נבאר בזה לפנינו בגזירת השם.

50 עיין בפירושו האחרון לויקרא ב, יא ("וע"ד הקבלה").

51 תולדות יצחק ויקרא פרק ב, יא:

כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' כתב הרמב"ם שמנהג עובדי ע"ז שבכל מנחתם היו מקריבים חמץ, ומערבים דבש בכל קרבנותיהם לכן אסרו לגבוה, ועל דרך הקבלה השאור והדבש רמז למדת הדין.

52 בספרו "אל: פענוח פרשיות לב", זמין בכתובת http://tora.us.fm/tnk1/tora/wyqra/seor_wdvj-qormn.html

לשאור ולדבש, אין האדם תורם דבר ליצור. השאור נעשה ע"י חיידקים, הדבש מיוצר ע"י דבורים. גם בפיתוח משק הדבורים, אין אדם תורם לעצם יצירת הדבש, הוא "גוזל" אותו מהדבורים ומספק להם סוכר כתחליף. בעצם היצירה של הדבש אין לאדם חלק. לכן הדגישה התורה, שאין לזה מקום בבית המקדש. אדם זכאי להביא רק משלו ממש.

ישנה סיבה נוספת לאיסור זה. כאמור, אפשרה התורה להביא קרבן רק מן הבהמות הטהורות והמבויתות. לכל דבר טמא, לא היתה דריסת רגל בבית המקדש (ראה ראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם, הלכ' כלי המקדש, פ"א, ה"ב, שאין סברה להכניס לקודש דבר היוצא מן הטמא, מפני שמאוס). החיידקים הם מעין יצורים, אשר מסיבות שונות לא נאסרו על האדם, אך, בכל זאת הם נמנים, במובן מסוים, לפחות לגבי המזבח, במסגרת של "שרצים" בלתי נראים.

גם הדבש אינו צוף פרחים בלבד, כפי שרבים חשבו. הדבורה מפרישה אנזימים לעיבוד צוף הפרחים, לדבש. האנזימים האלה לא נאסרו (ראה במאמרי "דבש ומוצריו"), כשם שחלב לא נאסר, למרות שהוא בא מהחי. מן הראוי היה לכאורה לאסור את האנזימים של הדבורים, כי "כל היוצא מן הטמא - טמא" וכן החלב הבא מבהמה חיה, שטרם נשחטה כהלכה. אמנם הדברים לא נאסרו לאכילה, כי אין הם נכללים בהגדרה של בשר, כשם שגם העצמות של טרפות לא נאסרו (דנתי בזה באריכות בספרי "הטהור והמותר", בפרק "בשר בהלכה"), אולם אין מקומם בבית המקדש. בשל כך אין להשתמש בחמאה למנחה, שאין ספק שטעמה וריחה טובים מזה של השמן.

כי מקור החמאה מבהמה חיה, שטרם נשחטה כהלכה.

התורה הדגישה, שאין להביא שני מוצרים אלה, כמו שאין להביא לבית המקדש, כל מוצר אחר, מלבד אלה שהתורה ציינה בפירוש שמותר להביאם, בכדי ללמדנו על ההקפדה היתרה שיש להקפיד להקריב אך ורק מרכוש פרטי מוחלט.

53 במדבר יח, י:

פַּל תְּרוֹמַת הַקֹּדֶשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' נִתְּנִי לָךְ וּלְבִנְיָךְ וּלְבִנְתְּיָךְ אֶתְּךָ לְחֶק עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הוּא לְפָנַי ה' לָךְ וּלְבִנְיָךְ אֶתְּךָ:

שור⁵⁶, רבינו אפרים⁵⁷, אברבנאל⁵⁸ ורד"צ הופמן⁵⁹. ועיין גם ברש"י⁶⁰, רשב"ם⁶¹ ומצודת דוד⁶² שפירשו כך את הבטוי "ברית מלח" שלא בהקשר של טעם המצווה הזאת. ועיין גם בטעם השני בספר החינוך בסגנון שונה⁶³. יש עוד לציין שהמלח הוא מינרל חיוני לגוף האדם, והיה מצרך חשוב ולעתים יקר בימי קדם, וזה כשלעצמו נותן לו חשיבות, ולכן זה עוד טעם שמפניו ראוי לכרות על ידו ברית.

וראב"ע פירש את הבטוי "ברית מלח" מפני שמלח מכרית⁶⁴.

ועיין במיוחס ליונתן, רמב"ן, ריקאנטי, רבינו בחיי, גור אריה, כתב וקבלה, רש"ר הירש, העמק דבר, מלבי"ם ומפרשים אחרים עוד טעמים לזה שהמלח מסמל את הברית.

54 דברי הימים ב יג, ה:

הָלֹא לָכֶם לְדַעַת כִּי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מִמֶּלֶכָה לְדָוִיד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו בְּרִית מֶלֶח:

55 דהיינו שעל ידי המלח אפשר לשמר את האוכל. אמנם זה לא אומר שהמלח לא יכול גם להשחית ולהזיק בתנאים אחרים.

56 בכור שור ויקרא ב, יג:

מלח ברית א-להיך. מלח דבר המתקיים, לפיכך צוה הקדוש ברוך הוא להקריבו במנחות ובקרבנות, להראות שהקרבנות ברית קיים לעולם לכפרה. וכבר פירשו כן, הכל יודעים כי הקדוש ברוך הוא אינו צריך לא לריח ולא לשום הקרבה, אלא לזכות בהם את ישראל. כשאדם חוטא ומקריב קרבן, מתכפר לו ויודע שהוא נקי ונזהר יותר מלכלכל עצמו בחטא, כאדם שיש לו בגדים נקיים ונזהר מן הטיט, אבל כשהם מלוכלכים אינו חושש; וכן אמרו רבותינו כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, ונתלכלך, נעשית לו כהיתר, כיון שנתלכלך נתלכלך. ועל זה אמר שלמה: "בכל עת יהיו בגדיך לבנים"; וכן אתה מוצא גבי צדקה, שצוה הקדוש ברוך הוא לתת צדקה, ואם הקדוש ברוך הוא היה רוצה, היה נותן לעני עושר וכבוד, ולא יהיה צריך לאחרים, אלא כדי שיזכו אחרים על ידי העני, כמו שאמרו רבותינו בפ"ק דברכות; וכן כל המצות אין הקדוש ברוך הוא צריך, אלא לזכות את ישראל, כמו שאמרו רבותינו: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות. והועתק גם בדעת זקנים והדר זקנים.

57 רבינו אפרים ויקרא ב, יג:

במלח תמלח כנגד הקב"ה שהוא קיומו של עולם, כך כל דבר יש לו קיום ע"י המלח. **במלח** נוטריקון ברית מילה ליום ח'.

58 באחד מפירושו אברבנאל ויקרא פ"ב (עמ' 53 במהד' חורב):

והנה אמר אח"ז וכל קרבן מנחתך במלח תמלח לפי שהלחם הראוי הנהוג לבני אדם הוא מורכב מקמח ושאר ומלח. והנה אמר שאסור השאור בלחם הקרבן אולי יחשוב אדם שכן נאסר המלח. לכך הוצרך להתיר המלח בפירוש ומכאן ראייה שמותר לתת מלח במצות הפסח. והנהגים שלא לתתו אינו משום צד חמוץ אלא משום לחם עוני וכן כתב בעל הטורים. והנה אמר כל קרבן מנחתך במלח תמלח על המנחות שנוכרו כאן בפרשה ולא נתן שעור במלח כי הוא כפי רצון עושה המנחה ואמר ולא תשביח מלח ברית א-להיך מעל מנחתך לרבות שאר המנחות בכלל הזה. ואמרו על כל קרבנך תקריב מלח היא להגיד שגם על הבשר שאינו מנחה אבל הוא קרבן יקריב מלח. והטעם כי הבשר מלוח לא יסריח אך יתקיים ולזה נקרא ברית מלח עולם גם שהוא ערב לאוכליו אך הטפל מבלי מלח נבזה אוכלו ושלחן מגואל הוא.

59 רד"צ הופמן ויקרא ב, יג:

"לא תשבית מלח", יש לשער כי הכוונה היא: אף ששאור ודבש, שמשמשים בהם במאכלים רגילים, אסורים בקרבנות, אך לא כן במלח, כי המלח לא ניתן על הקרבן כדי להשביח את טעמו, אלא הוא סמל חשוב; "ברית א-להיך", הוא מסמל את הברית הנצחית שה' כרת עם ישראל. ברית נצחית שלא הופרה נקראת "ברית מלח" (במדבר יח, יט). מה שאתה מביע בקרבנך, לכך אתה מתחייב על יסוד ברית - עולם ("ברית - מלח"), שלנצח לא יירקב, ולכן לא יחסר לו המלח. אבל לא רק למנחה אלא "על כל קרבנך תקריב מלח".

60 רש"י במדבר יח, יט:

ברית מלח עולם - כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים:
ברית מלח - כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם:

אמנם, עיין רש"י על ויקרא ב, יא שביאר בטוי "ברית מלח" בהקשר של מזבח ע"ד האגדה, וכמו שסיים הרמב"ן אחרי הביאו את דבריו "ומדרש חכמים הוא. ור"א אמר על דרך הפשט וכו'".

61 רשב"ם במדבר יח, יט:

ברית מלח - נראה לי לשון קיום. וכן לדוד ולזרעו ברית מלח. כי פתרון לפי ענינם. אבל לא תשבית מלח ברית א-להיך, מדבר [ב]מלח ממש. ברית מלח, ברית קיום ועומד לדורות:

62 מצודת דוד דברי הימים ב יג, ה:

ברית מלח - בכריתת ברית המתקיים כמלח הזה המתקיים ואינו מסריח:

63 ספר החינוך מצוה קיט:

יש לציין שמנהג כריתת ברית ע"י פת ומלח אינו מיוחד ליהדות, אלא נפוץ בין העמים האחרים.⁶⁵

ויש חכמים שפירשו שאין מהאכל ערב ללא מלך, ועל כן אין זה מדרך בכבוד להקריב לה' מנחה או קרבן ללא מלח. כך ראב"ע⁶⁶, רמב"ן⁶⁷, רבינו בחי"ם⁶⁸ ותולדות יצחק⁶⁹. וכן אחד מטעמים בספר החינוך⁷⁰, טעם שני ברלב"ג⁷¹ וטעם השני באברבנאל⁷². ועיין גם בתורת משה⁷³.

ויש לשאול לשיטה הזאת איך לפי דעת רבי במנחות כ' ע"ב עצים טעונים מלח, ולדעת רבנן שם דף כא ע"א קטורת חייבת במלח. ואם הטעם הוא להשביח את טעם הקרבן, מה זה שייך לקטורת ועצים! בשלמא אם הטעם של מליחת הקרבנות הוא מפני הברית שייך לפרש שהתנאים נחלקו מה הוא גדר של קרבן שמזיק למלח. לדעת חכמים "מה מנחה מיוחדת שאחרים באין חובה לה אף כל שאחרים באין חובה לה" (מנחות כ.). והפירוש שרק קרבן חשוב בפני עצמו שמצריך הקרבת

כבר אמרנו במצות בנין הבית, כי משרשי מצות הקרבן להכשיר ולהיישיר נפש המקריב אותו, ועל כן לעורר נפשו של מקריב נצטוו בהקרבת דברים הטובים והערבים והחביבים עליו, וכמו שכתבנו למעלה. והמלח בו גם כן מהשורש הזה, כדי שתהיה אותה פעולה שלימה, לא תחסר לפי הנהגת האדם דבר, כי אז יתעורר לבו אליו יותר, כי כל דבר מבלי מלח לא יערב לאיש לא טעמו ולא אף ריחו. ומלבד זה יש במלח ענין אחר רומז, כי המלח מקיים כל דבר ומציל על ההפסד והרקבון, וכן במעשה הקרבן ינצל האדם מן ההפסד, ותשמר נפשו ותשאר קיימת לעד.

64 אבן עזרא במדבר יח, יט:

ברית מלח - ברית כרותה, מגזרת ארץ פרי למלחה (תה' קז, לד), ומקום המלח כמו נכרת, שלא יעלה בו צמח כלל, וכן גפרית ומלח (דבר' כט, כב):
והרמב"ן אחרי הביאו את דעת הראב"ע כתב "ואין טעם לדבריו". ובויקרא ראב"ע ב, יג פירש את טעם מליחת הקרבנות שלא להקריב תפל.

65 שד"ל ויקרא ב, יג:

מלח ברית א-להיך: עד היום הזה נשיאי הערבים כשכורתיים ברית מביאים כלי של מלח ואוכלים יחד פת במלח, והנה זה היה מנהג ידוע בימי קדם בארצות המזרח שהברית נכרת במלח, ואמנם כל קרבן הוא לרצות ולפייס הא-ל ולהביאו עמנו בברית, ולפיכך ציוה לתת מלח בכל קרבן וקרא לאותו מלח ברית א-להיך, כי בו אתה כורת ברית עם א-להיך.

ועיין גם אנצ"מ, כרך ד', ערך "מלח", טור 1055.

66 אבן עזרא ויקרא ב, יג:

ברית א-להיך - הכנסתיך בברית והשבעתיך, שלא תקריב תפל ולא יאכל, כי הוא דרך בזיון:
67 אחרי שהביא את דעת הרמב"ם רמב"ן ויקרא ב, יא:

ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לחם השם תפל מבלי מלח, כטעם הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א ח), ולפיכך מעטו העצים והדם שאין טעונים מלח (מנחות כ א). או שיש בכל אלה סוד נעלם ממנו:

רמב"ן ויקרא פרק ב, יג:

ור"א אמר על דרך הפשט, הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון. ובעבור שהוא ברית בקרבנות, יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות, ויאמר במתנות כהונה (במדבר יח יט) ובמלכות דוד (דהיי"ב יג ה) ברית מלח, כי הוא קיים כברית המלח בקרבנות:

ועיין שם בהמשך שפירש בדרך מקורית את הבטוי "ברית מלח"

68 [רבינו] בחיי ויקרא פרק ב, יג:

וע"ד הפשט: טעם המלח בקרבנות לפי שלא יהיה דרך כבוד בקרבן השם שיהיה תפל מבלי מלח, ולמדה תורה דרך ארץ (ברכות נח א) דמלכותא דרקינא כעין מלכותא דארעא, וכדרך: (מלאכי א ח) "הקריבהו נא לפחתך". ולאחר מכן כדרכו הוסיף עוד ביאורים על דרך הקבלה והמדרש.

69 תולדות יצחק ויקרא פרק ב, יג:

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית א-להיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח כל קרבן מנחתך במלח תמלח, הטעם שאין דרך כבוד של גבוה בקרבן, שיהיה תפל מבלי מלח, כענין [מלאכי א ח] הקריבהו נא לפחתך

70 ספר החינוך מצווה קיט, מובא לעיל.

71 בתועלויות לפרשת ויקרא, בתועלויות ו-ח, עמ' 101 במהד' מעליות (לפני כן הוא מביא מתוך הסכמה את דעת הרמב"ם שעליה הוא מוסיף את דעתו):

ואחשוב עוד שיהיה בהקרבת המלח עם כל הקרבנות תועלת מיוחד, לפי שהמלח דוחה העיפוש אשר היה ראוי שיתחדשו שם בסיבת הקטרת הבשר והחלב ושאיר הדברים הנקטרים שם. עם שבזה הערה שאין באלו הקרבנות דבר מבלי טעם. וכבר בא המשל בכמו זה בספר איוב על הדברים שהיו אומרים רעיו בזולת טעם: 'היאכל תפל מבלי מלח' (איוב ו, ו).

72 ויקרא פ"ב (עמ' 53 במהד' חורב). הובא לעיל.

נספחים מצריך מלח. לדעת רבי אף עצים בכלל זה. ולדעת רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה קרבן כזה הוא "מה הפרט מפורש דבר שמקבל טומאה ועולה לאשים וישנו על מזבח החיצון אף כל דבר המקבל טומאה ועולה לאשים וישנו על מזבח החיצון" (מנחות כא.). ופירוש הדבר שדבר מקבל טומאה דהיינו אוכל שהוא הוא עיקר הקרבן, ורק אם הוא אכן נקרב ע"י האש על מזבח החיצון שהוא הוא שולחן הגבוה, רק הוא קרבן במלוא מובן המילה ולכן מצריך מלח.

והרמב"ם כתב שמנהג עובדי ע"ז היה שלא להקריב מלח על כן התורה חייבה מלח ע"מ להרחיק מע"ז⁷⁴. אמנם, אליבא דאמת, הרמב"ם הסתמך על ספרים בעלי אמינות מסופקת כספר "החקלאות הנבטית", ולפי מקורות שהתגלו השתמשו במלח אף בפולחן אלילי⁷⁵.

ומפני מה התורה כתבה את מצוות המליחה דווקא בהקשר המנחות, אף שחז"ל למדו כך על כל הקרבנות, ואכן המקרא משמש בלשון "עַל כָּל קֶרְבֶּנְךָ תִּקְרִיב מֶלֶח"? פנים יפות כתב שזה מפני שם היה חשש של חימוץ והיה הווא אמינא שבני ישראל ימנעו מהמלח⁷⁶. באופן דומה כתב אף רד"צ הופמן, וכן הוסיף שאת הבשר היו מולחים בלאו הכי⁷⁷. לעיל הובא שגם אצל אומות קדם היה מנהג לכרות ברית ע"י מלח ופת (ואף בימינו אנו כך מנהג לפגוש אורחים חשובים אצל אומות שונות).

73 תורת משה ויקרא ב, יג:

ולא תשבית מלח ברית א-לוהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח. יש לפרש דהנה הרמב"ן כתב סוד נשגב בברית מלח, אמנם מליחת הקרבנות י"ל הטעם הוא כפשוטו משום הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח') וכ' (איוב ו' ו') היאכל תפל מבלי מלח. אבל פת נקיה ומשוח בשמן נאכל גם לשרים בלי מלח, ומ"מ צריך מלח במנחה משום ברית אלוקיך, והיינו ולא תשבית מלח ברית אלוקיך מעל מנחתך, כי על כל קרבנך בלאו הכי תקריב מלח משום הקריבהו נא לפחתך, אבל על מנחתך תקריב משום שהוא ברית אלוקיך.

על כל קרבנך תקריב מלח. וכן איתא בקרא פר' קרח (י"ח י"ט) במתנות כהונה, ברית מלח עולם הוא, וכן במלכות בית דוד (דהיי"ב י"ג ה') עמ"ש בעל העקידה פ' ויקרא. ולפע"ד כי טבע השמש הוא מצמיח כל פרי, אמנם לבל יכס שרב וישרפו בחמימותו יצטרכו למים להגן ולהציל מחמימות השמש, אך בזרוע השמש על המים בהתמדה בלי אמצעית העפר נעשה ממנו מלח, כידוע ממשרפות המים אשר בימים, וטבע המלח הוא להפסיד כל צמח ולהעשות ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה י"ז ו'), אך יועיל לשמירת הדברים מבלי שיסריחו.

74 מו"נ ח"ג פמ"ו:

ומפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבים לחם, אלא שאור, והיו בוחרים להקריב הענינים המתוקים ומלכלכים קרבניהם בדבש, כמו שהוא מפורסם בספרים אשר ספרתי לך, וכן לא תמצא בדבר מקרבנות מלח, מפני זה הזהיר השם מהקריב כל שאור וכל דבש, וצוה בהתמדת המלח על כל קרבנך תקריב מלח. ורבינו בחיי נתן טעם לדבריו (בפירושו לויקרא ב יג):

ודעת הרב רבינו משה ז"ל בטעם המלח, כי מנהג עובדי עכו"ם להרחיק המלח מן הקרבנות ומואסים בו ולא יקריבוהו כלל מפני שהמלח בולע הדם, והרחיקוהו כדי שלא ילך אפילו טפה מן הדם לאבוד, כל כך היו נמשכין אחר מאדים וכחותיו, וכדי להרוס כוונתם תצוה התורה לא תשבית מלח.

והעתיקו תולדות יצחק. ועיין עוד מה שכתב הכתב והקבלה אחרי שביאר את בטוי "ברית מלח" הכתב והקבלה ויקרא פרק ב, יג:

...ומה שהזכיר ענין ברית א-להים שבמלח בענינא דקרבנות, יתכן לומר לפי שהיה בימי קדם מהם עובדי האש כמו עבודת מולך, ומהם עובדי מים כאמרם, השוחט לשם ימים ונהרות, גדא דנהר, ואמרו (פ"ק דתענית) כותיים עובדים לאש וקדרים עובדים למים, ולזה ציותה התורה להקריב מלח על כל הקרבנות לשם הש"י, להורות בו היפך דעות כזביות אלה, ושאינ בידו שר של אש ושל מים ממשלה בתחתונים בלתי לה' לבדו, לכן קרא פה את המלח בשם: ברית א-להים: כלומר חבור נפלא מאש וממים, והוא מעשה הא-להים.

75 אנצ"מ, כרך ד', ערך "מלח", טור 1054-1055.

76 פנים יפות ויקרא ב, יא:

והיינו דכתיב בטר הכי וכל קרבן מנחתך במלח תמלח, והזהיר במנחה יותר מכל הקרבנות שצריכים מלח, משום דה"א כיון דע"י המלח ממחר החימוץ כדאיתא בא"ח סימן [תס"ב, סז] ע"כ הזהיר בו שיתן בו מלח ויזרז שלא יבוא לידי חימוץ:

77 רד"צ הופמן ויקרא ב, יג:

הטעם מדוע ניתן הדין הזה כאן, ולא בקרבנות בעלי - חי, יש למצוא ביחס שבינו ולבין האיסור של שאור ודבש (ראה להלן). בקרבן בשר - חי אף לא היה צורך לצוות על המליחה, כי זה היה נוהג בבשר בלאו הכי. אבל את המנחה, שהיתה מצה, לא היו מולחין, אילולא צו ה', מכיון שאת המצה בעלמא הכינו בלי מלח, שהרי בשם מצה נקרא גם העור "דלא מליח ולא קמיח ולא אפיץ" (השוה גטין כב, א).

ועוד שמעתי שמבחינה פיזיולוגית בבשר יש מלח בכמות מספקת ללא צורך בתוספת, מה שאין כן ברוב מאכלים מן הצומח. ומפני הכך האומות החקלאיות היו צריכים לתוספת מלח בישול לאוכלים, מה שאין כן אומות שאכלו בשר לרב. לכן הגיוני לשער שהתורה כתבה דין זה בהקשר של מנחות מפני שלחמים זקוקים למלח יותר מאשר בשר.

מן הראוי להעיר שאברבנאל, העמק דבר ורד"צ הופמן כתבו שהייתה הווא אמינא שהמלח יאסר כשאור ודבש והתורה נצרכה לכתוב במפורש את התרו.